

BIOGRAFIA KRAJOBRAZU

Podjęcie teoretyczne i metoda, która bada dynamikę wzajemnej relacji ludzi i krajobrazów w czasie, włączając w proces rekonstrukcji biografii wymiary materialne, społeczno-kulturowe i psychiczne krajobrazu kulturowego.

Termin „biografia krajobrazu” po raz pierwszy zagościł w obszarze geografii humanistycznej za sprawą eseju Marwyna Samuela pt. „The Biography of Landscape” w tomie „The Interpretation of Ordinary Landscapes” (Meinig, 1979) i odnosił się do roli jednostki w kształtowaniu krajobrazu. Odwołując się do przykładów Nowego Jorku czy Szanghaju, Samuels obnażał niewystarczalność wyjaśnień opartych na anonimowych danych ekonomiczno-demograficznych i dowartościowywał znaczenie wpływowych jednostek oraz elit na wytwarzanie i rozumienie krajobrazu. Ludzie, przekonany, zamieszkując pewne miejsca, odciskają w nich ślady swojego życia, wyznawane wartości i marzenia. Planowanie, wizje i dizajn nazywał impresywnością krajobrazu, rozumiejąc „impresywność” w sensie zarówno „wrażenia”, jak i „odbicia” czy „śladu” (*landscapes of impression*), natomiast jego wyraz, materialne realizacje i przestrzenne przekształcenia określił mianem „ekspresywność krajobrazów” (*landscapes of expressions*). Koncepcja Samuela nie zyskała jednak uznania i zniknęła z akademickich debat do lat dziewięćdziesiątych, kiedy zaczęto ją rehabilitować i na nowo odkrywać na gruncie badań geograficznych i ekologicznych.

Dużo ważniejsze znaczenie dla krystalizacji koncepcji biografii krajobrazu mieli jednak archeologowie, których zainspirowały antropologiczne badania nad kulturą materialną. Nowe znaczenie podejściu do obiektów materialnych nadał zbiór tekstów wydany w postaci książkowej pt. „The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective” (Appadurai), a w szczególności tekst Kopytoff’a „Kulturowa biografia rzeczy: utowarowienie jako proces”. Kopytoff zwrócił uwagę na zmieniające się znaczenie, wartość, funkcje i materialność obiektów w czasie. Przekonywał, że tak jak w przypadku ludzkich biografii, należy mówić o historiach rzeczy. Przykładowo, biografię wybudowanego w Zairze szałas, którego żywotność określa się na dziesięć lat, można zilustrować poprzez odmienne funkcje ze względu na okres jego istnienia. Na początku służy małżeństwu lub matce z dziećmi, później gościom albo wdowie, spotkaniom nastolatków, a na końcu, zanim zniszczą go całkowicie termity, jako obora dla kóz lub kurczaków. Kulturowa biografia rzeczy zaczęła stanowić inspirację dla archeologii, gdyż przenosiła punkt ciężkości z ujęć strukturalnych i tekstualnych na społeczno-materialną historię miejsc o różnych temporalnych i kulturowych zasięgach.

Biografia krajobrazu zaczęła zdobywać popularność w latach dziewięćdziesiątych w trakcie badań nad prehistorycznymi polami popielnicowymi (Roymans) i kamiennymi kręgami (Holtorf) czy średniowieczną nadreńską osadą (Kolen). Przykładowo Gillings i Polard w „The Avebury Project” wskazywali, że historia kamieni w pobliżu Avebury w Anglii, wykracza poza neolit, gdy utworzono z nich krąg. W prehistorii kamienie służyły jako rodzaj upamiętnienia: w ich pobliżu składano w dołach szczątki zmarłych. Znaczącą cezurę stanowiło nadejście chrześcijaństwa, gdy część kamieni – jako obiekty zagrażające nowemu porządkowi –

zniszczono i zakopano, a także ich ponowne odkrycie w 1660 roku. Kolejnym istotnym momentem w biografii kamieni omawianych przez autorów projektu były konflikty, jakie obiekty te wywołały pomiędzy społecznością naukową, właścicielami ziemi a okoliczną ludnością, wreszcie zaś okres duchowych poszukiwań spod znaku New Age w latach 80. i 90. XX wieku. Archeologicznie zorientowane studia nad biografiami krajobrazów koncentrowały się na miejscu, obiekcie lub szczególnej cesze krajobrazu, śledząc formy ich transmisji i transformacji, jak również obumierania i odchodzenia w zapomnienie wraz z upływem czasu i sukcesją kolejnych pokoleń, które dostosowywały krajobraz do własnych celów i potrzeb.

Biografię krajobrazu można określić jako koncept, który bada znaki obecności wielu ludzkich generacji i autorów, nakładające się na siebie w formie palimpsestu. Badając poszczególne warstwy należy zwrócić uwagę nie tylko na materialne pozostałości, ale także ich wymiar społeczno-kulturowy. Z tego powodu można mówić o trzech wymiarach biografii krajobrazu. Pierwszy, fizyczny, badany przez tradycyjną geografię oraz empirycznie i pozytywistycznie nastawione poszukiwania można określić mianem materiobrazu (*matterscape*). Drugi, społeczny, ilustrujący niewidzialny świat wartości, norm i znaczeń, który przenika pierwszy wymiar krajobrazu nazywamy socjobrazem (*socioscape*) lub władzobrazem (*powerscape*). Trzeci, jednostkowy, badany przez psychologów środowiskowych, stanowi rezultat oddziaływania czynników genetycznych i środowiskowych na osoby, wpływając na sposób postrzegania i odczuwania krajobrazu, nazywany obrazem mentalnym (*mindscape*).

Biografia krajobrazu odsłania temporalny aspekt badań krajobrazowych i problem dynamizmu oraz statyczności. Nie ma krajobrazów nieporuszonych, choć pewne ich elementy (jak np. topografia) są bardzo odporne na przekształcenia. Adekwatniej jest zatem mówić o trwaniu w granicach zmian, gdyż horyzont czasowości krajobrazu odsłania jego dynamizm. Wolniej zmienia się poziom mórz, ukształtowanie wzgórz i dolin, niż kolorystyka i faktura pól, na których rolnik zasiewa i zbiera plony lub tworzy się ogrody lub arboreta.

Wśród czynników wpływających na dynamiczność np. krajobrazu miejskiego można wyróżnić wegetatywną sukcesję, anomalie i zarządzanie. Pierwszy sprawia, że większe, wolniej rosnące rośliny z czasem zaczynają dominować nad tymi mniejszymi. Anomalie, jak huragany, pożary czy powodzie, zmieniają strukturę ekosystemu i środowisko, np. przewracając stare, dominujące w krajobrazie drzewa. Z kolei zarządzanie, kierowane polityką publiczną, oddolnymi inicjatywami czy indywidualnymi, prywatnymi decyzjami wpływają na dynamizm krajobrazów.

O dynamizmie lub statyczności krajobrazów decyduje także czynnik subiektywny: fenomenologiczne doświadczenie. Pozwala ono zmienić sposób bycia i nastawienia do środowiska, a przez to wpływa na percepcję krajobrazu.

[Ł.P.]

Literatura:

Appadurai, Arjun. „Introduction. Commodities and the politics of value”. W *The Social life of things. Commodities in cultural perspective*, red. A. Appadurai, 3-63. New York: Cambridge University Press, 1986.

Buttimer Anne. „Grasping the Dynamism of Lifeworld”. *Annals of the Association of American Geographers*, 66 (1976): 277–292.

Cadenasso Mary L., i Pickett Steward T.A. „Urban Principles for Ecological Landscape Design and Management: Scientific Fundamentals”. *Cities and the Environment 2* (2008): 1–16.

Ingold, Timothy. „Czasowość krajobrazu”. W *Krajobrazy: antologia tekstów*, red. Beata Frydryczak i Dorota Angutek, przeł. B. Frydryczak, 141-64. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2014.

Kolen Jan, i Renes Hans. „Landscape Biographies: Key Issues”. W *Landscape biographies: geographical, historical and archaeological perspectives on the production and transmission of landscapes*, red. Jan Kolen, Hans Renes, i Rita Hermans, 21-47. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.

Kopytoff Igor. „Kulturowa biografia rzeczy: utowarowienie jako proces”. W *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*, red. M. Kempny i E. Nowicka, przeł. E. Klekot, 249-274. Warszawa: Wydawnictwo PWN, 2004.

Palang Hannes, Spek Theo, i Stenseke Marie. „Digging in the past: New conceptual models in landscape history and their relevance in peri-urban landscapes”. *Landscape and Urban Planning* 100 (2011): 344–46.

Roymans Nico, Gerritsen Fokke, Van der Heijden Cor, Bosma Koos, i Kolen Jan. „Landscape Biography as Research Strategy: The Case of the South Netherlands Project”. *Landscape Research* 34 (2009): 337–59.

Turner Monica G. „Disturbance and landscape dynamics in a changing world”. *Ecology* 91 (2010): s. 2833–49.